

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗАР
ПАРЛАМЕНТЫН СУДАЛГАА,
ХӨГЖЛИЙН ХҮРЭЭЛЭН

ПАРЛАМЕНТ ДАХЬ НАМЫН БҮЛГИЙН ГИШҮҮНИЙ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ ҮНЭЛЭХ АРГАЧЛАЛ

Мэдээлэл лавлагаа
Судалгааны код: СТ-25/402
2025.01.13

Захиалагч: УИХ-ын гишүүн Л.Мөнхбаатар

Судлаачид: Г.Билгээ, Ц.Ариунаа, Б.Батцэцэг, Г.Энхсаруул

Улаанбаатар
2025 он

ПАРЛАМЕНТ ДАХЬ НАМЫН БҮЛГИЙН ГИШҮҮНИЙ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ ҮНЭЛЭХ АРГАЧЛАЛЫН САНАЛ

Агуулга

- Парламент дахь намын бүлгийн гишүүний үйл ажиллагааг үнэлэх аргачлалын санал
- Хавсралт 1. Холбогдох хуулийн зүйл заалтууд
- Хавсралт 2. Гадаадын зарим улсын парламентын гишүүнд хариуцлага тооцох хэлбэр
- Хавсралт 3. Парламент дахь намын бүлгийн гишүүний үйл ажиллагааг үнэлэх аргачлалын санал

Энэхүү мэдээлэл лавлагаанд Парламент дахь намын бүлгийн гишүүн буюу Улсын Их Хурал (УИХ)-ын гишүүдийн үйл ажиллагааг үнэлэх аргачлалын саналыг тусгасан болно.

Үнэлгээг дараах үндсэн таван төрөлд хуваасан:

1. үндсэн үйл ажиллагааны үзүүлэлтүүд –

1.1.хууль тогтоох үйл ажиллагаа – хууль санаачилсан болон хуулийн төслийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэж батлуулсан байдал;

1.2.хянан шалгах үйл ажиллагаа - тодорхой асуудлаар шалган судлах ажлын хэсэг ахлах, хянан шалгах түр хороог даргалах, асуулга, асуулт тавих гэх мэт;

1.3.УИХ-ын гишүүдийн хуралдааны ирц;

2. ёс зүй ба ил тод байдал, иргэдийн үнэлгээ;

3. намын бодлого, эв нэгдлийг хангаж буй байдал;

4. гадаад харилцаа, хамтын ажиллагаа - хоёр орны парламентын бүлэгт ажилласан болон олон улсын арга хэмжээнд оролцсон байдал;

5. оноо бууруулах шалгуур үзүүлэлт – хууль тогтоомжийн төсөлд хүний суурь эрх, эрх чөлөө болон нийтийн ашиг сонирхлыг зөрчсөн санал гаргасан байдал, хэрэгт холбогдсон байдал, УИХ-ын гадна болон дотор зохисгүй зан төлөв, үйлдэл гаргасан тохиолдолд оноог бууруулах.

Лавлагаа мэдээлэлд Тайваньд төвтэй CWW (Citizen Congress Watch) төрийн бус байгууллагын тус улсын хууль тогтоох байгууллага болох Юань (The Legislative Yuan) болон гишүүдийн үйл ажиллагааг үнэлдэг аргачлалыг, АНУ-ын Виржиниагийн их сургууль, Вандербилтын их сургуулиудын хамтран боловсруулсан “Хууль тогтоомжийн үр нөлөөний үнэлгээ” (LES - Legislative Effective Score)-ний аргачлалыг ашигласан болно.

Үнэлгээ хийх субъект:

- УИХ-ын Тамгаас газраас гаргадаг албан ёсны статистик мэдээллийг олон нийтэд нээлттэй маягаар parliament.mn сайтад байршуулж, нийлбэр оноо автоматаар УИХ-ын гишүүн бүрээр гардаг байх;
- Хараат бус, хөндлөнгийн ТББ.

Шийдвэр гаргах субъект:

- Үнэлгээнд үндэслэн УИХ-ын Ёс зүй, дэгийн байнгын хороо шийдвэр гаргах.

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

МУИХтХ	Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль (2024)
МУИХХШтХ	Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай (Шинэчилсэн найруулга) (2024)
МУИХЧХДтХ	Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хууль (2024)
УИХ	Улсын Их Хурал
УИХ-ын гишүүний ёс зүйн дүрэм	Монгол Улсын Их Хурлын гишүүний ёс зүйн дүрэм (УИХ-ын 2021 оны 105 дугаар тогтоолын хавсралт)
CWW	Citizen Congress Watch: Тайваньд төвтэй төрийн бус байгууллага бөгөөд Тайваний ард түмэнд тус улсын хууль тогтоох байгууллага болох Юань (The Legislative Yuan) болон парламентын гишүүдийн үйл ажиллагааны талаар үнэлгээ, мэдээлэл өгөхөд гол үйл ажиллагаа нь чиглэдэг.
LES	Legislative Effective Score: АНУ-ын Виржиниагийн их сургууль, Вандербилтын их сургуулиудын хамтран боловсруулсан “Хууль тогтоомжийн үр нөлөөний үнэлгээ” гэх үнэлгээний аргачлал

ПАРЛАМЕНТ ДАХЬ НАМЫН БҮЛГИЙН ГИШҮҮНИЙ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ ҮНЭЛЭХ АРГАЧЛАЛЫН САНАЛ

Бүрдэл	Хамрах хүрээ	Үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Хууль тогтоомжийн үндэслэл	Тайлбар	Тооцох оноо	Авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ (Бусад орны туршлага)
1. ҮНДСЭН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА							
1.1.Хууль тогтоох үйл ажиллагаа	Хууль санаачилсан байдал Үүнд: (1) анхдагч хууль; (2) шинэчилсэн найруулга; (3) нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль.	Хуулийн төсөл санаачилж, өргөн мэдүүлсэн тоо Жич: гишүүн өөрийн албан бланкийг ашигласан байх.	Тоо	МУИХтХ-ийн §8.1.1.	Гишүүний санаачилсан хуулийн төслийн тоо хэмжээ, санаачилсан хуулийн төсөл нь хууль болон батлагдсан тоо хэмжээг үнэлгээнд тооцогдох онооны хэмжээг ялгаатай байдлаар үнэлэн тооцно. Тухайлбал, АНУ-ын LES үнэлгээний	10%	-
	Хуулийн төслийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэж батлуулсан байдал6	Хуулийн төслийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэх ажлын хэсэг ахалсан тоо6	Тоо	МУИХтХ-ийн §9.17; 24.5.	аргачлалаар гишүүдийн санаачилсан хуулийн төслийн тоо хэмжээ, тухайн хуулийн төсөл нь хууль болж батлагдсан эсэх, хууль болон батлагдсан бол хэр богино хугацаанд батлагдсан эсэх зэрэг хэмжүүрүүд ашиглан тоон тэгшитгэлийн аргаар гишүүдийг оноогоор үнэлэх аргачлалыг баримталсан байна.		-
1.2.Хянан шалгах үйл ажиллагаа	Тодорхой асуудлаар шалган судлах, эсхүл хууль тогтоомжийн биелэлтэд хяналт	Хянан шалгах ажлын хэсэг ахалсан тоо6	Тоо	МУИХтХ-ийн §8.1.4; 8.1.16; МУИХХШтХ-ийн §7.1.	Гишүүн засгийн газрын үйл ажиллагаанд хяналт тавьж буй байдлыг тухайн гишүүний хууль тогтоомжийн биелэлтийг хянан шалгах ажлын хэсэг ахлах,	10%	-

	шалгах ажлын хэсэгт ажилласан байдал.				гишүүнээр ажилласан тоо, хянан шалгах түр хороог ахлах, гишүүнээр ажилласан тоо, Ерөнхий сайдын мэдээллийн цагт оролцож, асуулт асууж, үг хэлсэн тоо, байнгын хорооны хуралдаанд сонссон тайлан, мэдээлэл, илтгэлийн үеэр асуусан асуулт, үг хэлсэн тоо зэрэг тоон үнэлгээгээр хэмжиж болохуйц хэмжигдэхүүнээр үнэлнэ. Тайваний CWW-ын хувьд энэхүү бүрдлийг чанарын үнэлгээгээр үнэлдэг бөгөөд ингэхдээ тухайн гишүүний асуусан асуулт нийтийн ашиг сонирхлын төлөө эсэх, үнэт зүйл, шударга байдлыг хөндсөн эсэх, гол асуудлыг тодорхой томъёолсон эсэх зэрэг үзүүлэлтээр Иргэдийн үнэлгээний хороо гэх бие даасан бүлэг үнэлдэг.		
	Хянан шалгах түр хороог ахлах, гишүүнээр ажилласан байдал.	Хянан шалгах түр хороог даргалсан тоо;	Тоо	МУИХХШТХ-ийн §6.1.7.		-	
	Асуулга, асуулт тавьсан тоо, хариуг хэлэлцсэн байдал.	Асуулга, асуулт тавьсан тоо, хэлэлцүүлсэн байдал.	Тоо	МУИХТХ-ийн §8.1.13; МУИХХШТХ-ийн §11.1; 12.2.		-	
	- Нэгдсэн хуралдаанд сонссон мэдээлэл (Тухайлбал, Ерөнхий сайдын мэдээлэл)-тэй холбогдуулан асуулт асууж, үг хэлсэн байдал - Байнгын хорооны хуралдаанд сонссон тайлан, мэдээлэл, илтгэлтэй холбогдуулан асуулт асууж, үг хэлсэн байдал.	Асуулт асууж, үг хэлсэн тоо.	Тоо	МУИХТХ-ийн §8.1.8; 8.1.13; МУИХХШТХ-ийн §6.1.4.		-	
1.3.Ирц	Хуралдаан хүрэлцэн ирсэн байдал Үүнд:	Хуралдаанд оролцсон буюу оролцоогүй Үүнд:	Цаг	МУИХТХ-ийн §8.1.20; 8.1.18;	Гишүүдийн чуулганы нэгдсэн, Байнгын хорооны болон дэд хорооны хуралдаан, ажлын хэсгийн	10%	Хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр Парламентын чуулганы

	(1) нэгдсэн хуралдаан; (2) Байнгын хорооны хуралдаан; (3) дэд хорооны хуралдаан; (4) хянан шалгах түр хорооны хуралдаан; (5) бүлгийн хуралдаан.	(1) томилолт (дотоод, гадаад); (2) чөлөөтэй; (3) эмнэлгийн чөлөөтэй; (4) тасалсан; (5) хоцорсон.		МУИХЧХДтХ §7.2; 7.3; 7.4; УИХ-ын гишүүний ёс зүйн дүрмийн §3.3.	хуралдаанд оролцсон ирцийг бүртгэн авч, үнэлгээнд тооцно. Тухайлбал, Тайваний CCW нь тус улсын Парламентын гишүүдийн ирцийн үнэлгээг тооцохдоо тэдний хүрэлцэн ирсэн хуралдааны тоог хуралдсан нийт хуралдааны тоонд хувааж, ирцийн үзүүлэлт нийт үнэлгээнд тооцогдох онооны (%) хэмжээгээр үржүүлэн үнэлдэг. Хэрэв гишүүний хуралдаанд хүрэлцэн ирээгүй нь хүндэтгэн үзэх шалтгаантай тохиолдолд ирцийн оноог тооцох аргачлал өөрчлөгдөнө.		хуралдааныг тасалсан гишүүдийн цалин хөлснөөс тодорхой хувь хэмжээг суутгадаг.
2.ОЛОН НИЙТТЭЙ ХАРИЛЦАХ, ЁС ЗҮЙ БА ИЛ ТОД БАЙДАЛ							
2.1.Ёс зүй болон ил тод байдал	УИХ-ын гишүүний бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхтэй холбоотой мэдээллийн ил тод байдал.	Ил тод байдлыг хангасан байдал: (1) ашиг сонирхлын зөрчилтэй холбоотой мэдээлэл; (2) төсөв зарцуулалт, санхүүтэй холбоотой мэдээлэл; (4) хөрөнгө, орлогын мэдүүлэг;	Тоо	МУИХтХ-ийн §8.1.21; 8.1.22; 8.1.25. УИХ-ын гишүүний ёс зүйн дүрэм; Авлигын эсрэг хуулийн §13.	Гишүүний ёс зүй болон ил тод байдлыг тухайн гишүүний нийтэд мэдээлэх ёстой мэдээлэл, мэдүүлгийн тоо хэмжээг тухайн гишүүний бодит байдалд мэдээлсэн тоо хэмжээнд харьцуулан хувьчлан үнэлнэ.	10%	Ихэнх орны хувьд ёс зүйн дүрэм зөрчсөн үйлдэлд хүлээлгэх хариуцлага нь парламентын дэг журмыг зөрчигсдөд хүлээлгэх сахилгын шийтгэлтэй адил байх боловч зарим парламент “ёс зүйн алдаа” гаргасан гишүүдэд

		(5) албан томилолттой холбоотой мэдээлэл; (6) шагнал, бэлэг дурсгал хүлээн авахтай холбоотой мэдээлэл; (7) УИХ-ын сонгуулийн сурталчилгааны үеэр баримтлах ёс зүйн мэдээлэл.					тусгай шийтгэл ногдуулдаг байна. Германы гишүүний ёс зүйн дүрэмд гишүүн аливаа ашиг орлого бүхий үйл ажиллагаагаа ил тод байлгахгаар заагдсан бөгөөд хандив, үнэтэй бэлэг дурсгал авахад хязгаар тогтоож өгсөн байна.
2.2.Иргэдийн үнэлгээ	Нийт гишүүдийн суурь рейтинг (хагас жилд тутмын).	- Сонгогчидтой хийсэн уулзалтын тоо; - батлагдсан хууль тогтоомжийг сурталчилсан тоо; - санал хүсэлтийг шийдвэрлэсэн тоо (иргэдийн дуу хоолойг төрийн байгууллагад хүрэх); - үйл ажиллагаа дахь сэтгэл ханамж.	Тоо, хувь	МУИХтХ-ийн §8.1.14; 8.1.15.	Харин Тайваний CWW нь гишүүний сонгогчидтой ажилласан байдлыг үнэлэхдээ Иргэдийн үнэлгээний хороо гэх бие даасан бүлгээр дамжуулан гишүүдийн үйл ажиллагаанд тавьж буй чанарын үнэлгээг хийдэг.	10%	-

3.НАМЫН БОДЛОГО, ЭВ НЭГДЛИЙГ ХАНГАЖ БУЙ БАЙДАЛ							
Намын бодлого, эв нэгдлийг хангаж буй байдал						10%	Зарим улсад намын бүлэг нь гишүүдээ үнэлэхдээ тухайн гишүүн намын бодлого, үзэл баримтлалыг хэрхэн хангаж буй байдлыг нэг үзүүлэлт болгон үнэлдэг. Энэхүү үзүүлэлтийг намын бүлэг үнэлгээнд оруулах эсэхээ өөрөө шийдэх боломжтой.
4.ГАДААД ХАРИЛЦАА, ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА							
Гадаад харилцаа, хамтын ажиллагаа	- Хоёр орны парламентын бүлэгт ажилласан байдал; - олон улсын арга хэмжээнд оролцсон байдал.	- Хоёр орны парламентын бүлэг ахлах, гишүүнээр ажилласан бүлгийн тоо; - Олон улсын арга хэмжээнд оролцсон, илтгэл тавьсан тоо.	Тоо	МУИХтХ-ийн §3.2; 13.1.7.		10%	-
					НИЙТ ОНОО	100%	
5.ОНОО БУРУУЛАХ ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ							
5.1.Хууль тогтоомжийн төсөлд	Хууль тогтоомжийн төсөлд хүний	Зарчмын зөрүүтэй саналын	Тоо		Хэрэв гишүүн хууль тогтоомжийн төсөлд санал гаргахдаа хүний суурь эрх,	Мах-10	

хүний суурь эрх, эрх чөлөө болон нийтийн ашиг сонирхлыг зөрчсөн санал гаргасан байдал	суурь эрх, эрх чөлөө болон нийтийн ашиг сонирхлыг зөрчсөн зарчмын зөрүүтэй санал гаргасан байдал.	томьёолол гаргасан тоо.			эрх чөлөө болон нийтийн ашиг сонирхлыг зөрчсөн санал гаргасан бол тухайн гишүүний зарчмын зөрүүтэй саналын тоо хэмжээ, саналын хүнд ноцтой байдлаас шалтгаалан үнэлгээг 10 хүртэлх оноогоор бууруулах боломжтой.		
5.2.Хэрэгт холбогдсон байдал	Улсын ерөнхий прокуророос түүний гэр, албан өрөө, тээврийн хэрэгсэл, биед нь үзлэг, нэгжлэг хийх зөвшөөрөл хүсэж, халдашгүй байдлыг нь түдгэлзүүлэх тухай санал ирүүлсэн байдал.	Улсын ерөнхий прокуророос УИХ-д ирүүлсэн саналын тоо.	Тоо	Үндсэн хуулийн §29.2; МУИХтХ-ийн §45.1.	Гишүүн хуулийн зөрчил, гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд түүний үнэлгээний оноог бууруулах боломжтой.	Мах-10	
5.3.УИХ-ын гадна болон дотор зохисгүй зан төлөв, үйлдэл гаргасан	- МУИХЧХДтХ-д заасан дэг зөрчсөн байдал; - УИХ-ын гишүүний ёс зүйн дүрэм зөрчсөн байдал; - бусад хууль тогтоомж зөрчсөн байдал.	- Хуралдааны дэг зөрчсөн зөрчлийн тоо; - УИХ-ын гишүүний ёс зүйн дүрэм зөрчсөн зөрчлийн тоо; - бусад хууль тогтоомж зөрчсөн зөрчлийн тоо.	Тоо	МУИХтХ-ийн §8.1.21; УИХ-ын гишүүний ёс зүйн дүрэм; бусад хууль тогтоомж.	Гишүүн парламентын гадна болон дотор зохисгүй зан төлөв, үйлдэл гаргасан тохиолдолд тухайн гишүүний үнэлгээний оноог бууруулах боломжтой. Тайваний CWW нь парламентын гадна гаргасан үйлдлийн тоо хэмжээ, дотор гаргасан үйлдлийн тоо хэмжээг туст нь авч үзэж, ялгаатай байдлаар үнэлгээ бууруулах онооны хэмжээг тогтоодог.	Мах-10	Чуулганы хуралдааныг явуулахад саад учруулсан тохиолдолд сануулах, донгодох, нэр дуудах, хуралдаанд оролцох эрхийг нь хасах арга хэмжээ авдаг.

ХОЛБОГДОХ ХУУЛИЙН ЗҮЙЛ ЗААЛТУУД

Хууль тогтоох үйл ажиллагаа

- МУИХтХ-ийн §8.1.1 хууль тогтоомжийн төсөл санаачлах;

Төсвийн тухай хууль батлах

- МУИХтХ-ийн § 9.17.Монгол Улсыг хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл, Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр, Улсын хөгжлийн жилийн төлөвлөгөө, Улсын төсвийн төсөл, тэдгээрийн биелэлт, гүйцэтгэлийг чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцэхэд болон энэ хуульд хэлэлцэх дэгийг тусгайлан зохицуулсан бусад асуудлыг хэлэлцэх үед гишүүн бүр асуулт асууж, үг хэлэх эрхтэй.

24.5.Байнгын хороо шаардлагатай бол хууль тогтоомжийн төслийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үүрэг бүхий гишүүдээс бүрдсэн ажлын хэсгийг дангаар буюу хамтран байгуулж, энэ асуудлаар Байнгын хорооны тогтоол гаргана.

Хууль тогтоомжийн биелэлтийг хянан шалгах

- МУИХтХ-ийн §8.1.4.нэгдсэн хуралдаанд болон өөрийн харьяалагддаг Байнгын, дэд, хянан шалгах түр хорооны хуралдаанд таслах эрхтэй оролцох;
8.1.16.хууль тогтоомжийн биелэлтийн талаар Монгол Улсын Засгийн газар /цаашид "Засгийн газар" гэх/, холбогдох бусад байгууллага, албан тушаалтнаас мэдээлэл шаардаж авах;
- МУИХХШтХ-ийн 7.1.Байнгын, дэд болон хянан шалгах түр хороо, Улсын Их Хурлын гишүүн /цаашид "гишүүн" гэх/ Улсын Их Хурлаас хууль тогтоомжийн биелэлтэд хяналт тавих үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.

Хянан шалгах түр хороог ахлах, гишүүнээр ажиллах

- МУИХХШтХ-ийн 6.1.7.хянан шалгах түр хороо байгуулж, тусгай шалгалт явуулах.

Асуулт, асуулга түүнийг хэлэлцүүлсэн байдал

- МУИХтХ-ийн §8.1.13 Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн, Улсын Их Хуралд ажлаа шууд хариуцан тайлагнадаг бусад байгууллагын даргад асуулга, асуулт тавьж, хариуг хуульд заасан хугацаанд авах;
- МУИХХШтХ-ийн §6.1.1 асуулт тавих; 6.1.2.асуулга тавих;

Ерөнхий сайдын мэдээллийн цагт оролцож, асуулт асууж, үг хэлсэн байдал

Байнгын хорооны хуралдаанд сонссон тайлан, мэдээлэл, илтгэл

- МУИХтХ-ийн §8.1.8.хэлэлцэж байгаа асуудалтай холбогдуулан Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн дагуу асуулт асуух, байр сууриа илэрхийлэх, санал гаргах, санал хураалгах;
8.1.13 Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн, Улсын Их Хуралд ажлаа шууд хариуцан тайлагнадаг бусад байгууллагын даргад асуулга, асуулт тавьж, хариуг хуульд заасан хугацаанд авах;

УИХ-ын гишүүний ирц

- МУИХтХ-ийн §8.1.20 өвчтэй, чөлөөтэй, дотоод, гадаадад томилолтоор ажиллахаас бусад тохиолдолд нэгдсэн, Байнгын, дэд, хянан шалгах түр хорооны хуралдаанд товлосон хугацаанд хүрэлцэн ирж оролцох;
8.1.18.онцгой чуулган зарласан бол зар хүлээлгүйгээр нэн даруй хүрэлцэн ирэх;
- МУИХЧХДтХ 7.2.Улсын Их Хурлын гишүүн хуралдаан эхлэх цагаас өмнө суудлаа эзэлсэн байна.
7.3.Гишүүн өвчтэй буюу өвчтэй хүн асарсан, гадаад, дотоод томилолтоор явсан, түүнчлэн хурал, зөвлөгөөнд зайлшгүй оролцох шаардлагатай байсан бол хүндэтгэх шалтгаантай гэж үзэх бөгөөд хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр хуралдаанд ирээгүй бол хуралдаан тасалсанд тооцно.
7.4.Гишүүн хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар хуралдаанд хүрэлцэн ирэх боломжгүй бол хуралдаан даргалагчид энэ хуулийн 7.3-т заасан шалтгаан, үндэслэлээ бичгээр урьдчилан мэдэгдэнэ.
- УИХ-ын гишүүний ёс зүйн дүрэм §3.3 Гишүүн өвчтэй, чөлөөтэй, албан томилолтоор ажиллахаас бусад тохиолдолд чуулганы нэгдсэн, Байнгын, дэд, түр хорооны хуралдаанд товлосон хугацаанд ирж оролцох үүрэгтэй.

Идэвхи

- МУИХтХ-ийн §8.1.8 хэлэлцэж байгаа асуудалтай холбогдуулан Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн дагуу асуулт асуух, байр сууриа илэрхийлэх, санал гаргах, санал хураалгах;
- МУИХЧХДтХ-ийн §9 Хуралдаанд асуулт асуух, үг хэлэх журам
9.2.Тухайн нам, эвслийн бүлэг хуваарилагдсан хугацаанд багтаан асуулт асуух гишүүдийн нэрсийг нэгдсэн хуралдааны өмнөх өдрийн 16.00 цагаас өмнө хуралдаан даргалагчид урьдчилан мэдэгдсэн байна.
9.3.Аль нэг нам, эвслийн бүлэгт харьяалагдаагүй гишүүн энэ хуулийн 9.2-т заасан журмын дагуу хэлэлцэж байгаа асуудалтай холбогдуулан асуулт асуух эсэхээ урьдчилан мэдэгдэнэ.
9.4.Энэ хуулийн 9.1, 9.2, 9.3-т заасан журам нь энэ хуулийн Дөрөвдүгээр бүлэгт заасан хууль, тогтоолын төслийг чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцэхэд хамаарна.
9.5.Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол гишүүн Байнгын, дэд, хянан шалгах түр хорооны хуралдаанд асуулт асуухдаа дараах журмыг баримтална:
9.5.1.гишүүний асуулт асуух хугацаа 3 минутаас илүүгүй, нэмэлт асуулт асуух хугацаа 1 минутаас илүүгүй байх бөгөөд хариулт, тайлбар хангалтгүй гэж тухайн гишүүн үзвэл 1 минутаас илүүгүй хугацаагаар нэмэлт асуулт асууж, тайлбар авах;
9.5.2.хуралдаан даргалагч зөвшөөрөл өгөөгүй байхад асуулт асуухгүй байх.
9.6.Гишүүний асуултад хариулах хугацаа 4 минутаас илүүгүй, нэмэлт тайлбар өгөх хугацаа 2 хүртэл удаа тус бүр 1 минутаас илүүгүй байна.
9.7.Гишүүн хуралдаанд байр сууриа илэрхийлж үг хэлэх /цаашид "үг хэлэх" гэх/ хугацаа 4 минутаас илүүгүй байна.
9.10.Гишүүн зөвхөн хэлэлцэж байгаа асуудалтай холбогдуулан хуралдаанд өөрийн үзэл бодол, байр сууриа илэрхийлж үг хэлнэ.

Сонгогдсон, эсхүл бусад тойрогт ажилласан байдал

- МУИХтХ-ийн § 8.1.14.хууль тогтоомжийн талаар иргэд, байгууллагаас ирүүлсэн саналыг судлан хариу өгөх, шаардлагатай гэж үзвэл холбогдох хууль тогтоомжийн төсөл санаачлах;
8.1.15.иргэд, байгууллагаас ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг судлан хариу өгөх, эсхүл харьяаллын дагуу холбогдох байгууллага, албан тушаалтанд уламжилж энэ тухай хариу мэдэгдэх;
УИХ-ын гишүүний бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхтэй холбоотой мэдээллийн ил тод байдал
- МУИХтХ-ийн §8.1.21, 8.1.22, 8.1.25
8.1.21.Улсын Их Хурлаас баталсан гишүүний ёс зүйн дүрэм, хуралдааны дэгийг чанд сахиж ажиллах;
8.1.22.чуулганы хуралдаанд үг хэлэхдээ бусдын нэр төр, алдар хүндэд халдахгүй байх;
8.1.25.хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийг тогтоосон хугацаанд зохих журмын дагуу үнэн зөв гаргах;
- УИХ-ын гишүүний ёс зүйн дүрэм

Хоёр орны парламентын бүлэгт ажиллах

Олон улсын арга хэмжээнд оролцох

- МУИХтХ-ийн § 3.2.Улсын Их Хурал хууль тогтоох, төрийн дотоод, гадаад бодлогын үндсийг тодорхойлох, хууль тогтоомжийн биелэлтийг хянан шалгах үндсэн чиг үүрэгтэй.
МУИХтХ-ийн § 13.1.7.Улсын Их Хурлын дарга гадаад харилцаа, парламент хоорондын хамтын ажиллагааг зохион байгуулах;

ГАДААДЫН ЗАРИМ УЛСЫН ПАРЛАМЕНТЫН ГИШҮҮНД ХАРИУЦЛАГА ТООЦОХ ХЭЛБЭР

Дэлхийн ихэнх улсын парламентад парламентын гишүүн нэгдсэн чуулган болон байнгын хорооны хуралдаанд биечлэн оролцохыг журамласан хуулийн зохицуулалттай байна. Үүнийг зарим орнууд Үндсэн хууль болон бусад хуулиар зохицуулсан байдаг бол ихэнх парламентын хувьд дэг, үйл ажиллагааны дүрмээр зохицуулдаг.

Зөрчил гаргасан парламентын гишүүнд ногдуулах хариуцлагын төрлүүд болон хариуцлага тооцох механизм нь улс орнуудын хувьд харилцан адилгүй байна.

Парламентын дэг болон ёс зүйн дүрэм зөрчсөн парламентын гишүүдэд хүлээлгэх хариуцлагыг дараах төрлүүдэд авч үзнэ.

Хүснэгт 1. Хариуцлагын төрөл

Санхүүгийн торгууль:	<ul style="list-style-type: none"> - Цалингийн тодорхой хувь хэмжээгээр суутгах (<i>парламентын чуулганы хуралдааныг тасалсан гишүүдийн</i>); - санхүүгийн торгууль ногдуулах (<i>зөвхөн нэгдсэн чуулганы хуралдааны санал хураалтад оролцоогүй, хуралдааныг тасалсан гишүүдэд</i>); - тогтоосон хэмжээгээр мөнгөн торгууль ногдуулах.
Сахилгын шийтгэл:	<ul style="list-style-type: none"> - Гишүүний бүрэн эрхийг түр хугацаагаар түдгэлзүүлэх; - гишүүний бүрэн эрхийг хэсэгчлэн түдгэлзүүлэх; - гишүүнийг эгүүлэн татах зохицуулалт; - гишүүнийг огцруулах.
Бусад төрлийн хариуцлагын механизм:	<ul style="list-style-type: none"> - Гишүүдийн ирцийн мэдээг хэвлэн нийтлэх; - хуралдааны тэмдэглэлээр шаардлага тавих; - парламентын зарим үйл ажиллагаанд оролцох эрхийг нь хасах; - гишүүнийг чуулганы болон байнгын хорооны хуралдаанд албадан ирүүлэх; - сануулах болон нэр дуудах (<i>naming</i>); - донгодох (<i>хатуу донгодох</i>); - тодорхой хугацаагаар хуралдаанд оролцох эрхийг хасах шийтгэл; - үг хэлэх, асуулт асуух эрхийг түдгэлзүүлэх; - тухайн өдрийн хуралдаанд үг хэлэх, асуулт асуух эрхийг хасах; - албан ёсоор уучлал гуйлгах.
Ёс зүйн шийтгэл	<ul style="list-style-type: none"> - Парламентын хуралдааны дэг зөрчигсдөд хүлээлгэх сахилгын шийтгэлтэй ижил; - давуу эрх хасах; - хорих шийтгэл оногдуулах; - тодорхой хугацаагаар гишүүний эрхийг түдгэлзүүлэх; - гишүүнийг парламентын бүрэлдэхүүнээс хасах.

Эдгээр хариуцлагын төрлийг хэрэглэх нөхцөл буюу үндэслэл, хариуцлага оногдуулах эрх бүхий этгээд (субъект), хариуцлага оногдуулах механизм (хэрхэн ногдуулах) нь мөн л харилцан адилгүй байна. Тухайлбал,

Францад хамгийн хөнгөн шийтгэлийн хэлбэр нь сануулах бол, цаашлан шат дараатай арга хэмжээ авах, зөрчлийг давтан гаргасан, эсхүл бусад эрх бүхий этгээд (Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүд г.м.)-ийг доромжлох зөрчилд гишүүний эрхийг түдгэлзүүлдэг байна.

Германы Бундестагийн хувьд гишүүн хэлэлцүүлгийн явцад хуралдааны дэг зөрчсөн бол сануулах, эсхүл тухайн хэлэлцэж буй асуудлаар асуулт асуух, үг хэлэх эрхийг нь хасах, ноцтой зөрчлүүдэд гишүүнийг тухайн хэлэлцүүлэгт оролцох эрхийг хасах, эсхүл мөнгөн торгууль ногдуулах зэрэг шийтгэлүүдийг тусгасан байна. **Словак** болон **Болгарт** гишүүн бусдын картыг ашиглан, өөр гишүүний өмнөөс санал өгсөн бол сахилгын шийтгэл ногдуулахаар заасан байна.

Улс орнуудад парламентын гишүүн хуралдааныг тасалсан болон парламентын үйл ажиллагаанд хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр оролцоогүй бол гишүүдийн ирцийн мэдээг нийтлэх, сануулах, санхүүгийн торгууль ногдуулах (зөрчил гаргасан гишүүний цалин хөлснөөс суутгах), гишүүний үг хэлэх, парламентын үйл ажиллагаанд оролцох эрхийг хасах, парламентын гишүүнийг огцруулах, эгүүлэн татах зэрэг шийтгэлүүдийг ногдуулж байна. Тухайлбал, гишүүний суугаагүй хуралдааны тоо, парламентын үйл ажиллагаанд оролцоогүй хугацааг улс орон бүр харилцан адилгүй тогтоосон байх бөгөөд *хамгийн багадаа нэг сард 5 удаагийн хуралдаан тасалсан, хамгийн ихдээ нэг жил парламентын үйл ажиллагаанд оролцоогүй бол* парламентын гишүүний бүрэн эрхийг хугацаанаас нь өмнө дуусгавар болгох тухай заасан байна.

Нөгөө талаас хуралдаанд суугаагүй болон парламентын үйл ажиллагаа (*parliament work* гэж нэрлэсэн байх ба үүнд *Чуулган, Байнгын хороо, Бүлгийн хуралдаан болон гишүүний бүрэн эрхэд хамаарах бусад ажил үүрэг*)-д оролцоогүй үндэслэлээр парламентын гишүүний бүрэн эрхийг хугацаанаас нь өмнө дуусгавар болгохдоо:

- эрх бүхий албан тушаалтан болон спикерээс бичгээр зөвшөөрөл авах;
- хүндэтгэн үзэх шалтгаан гэсэн үндсэн хоёр нөхцөлийг харгалзан үзнэ.

Ихэнх орны хувьд ёс зүйн дүрэм зөрчсөн парламентын гишүүнд хүлээлгэх хариуцлага нь парламентын дэг журмыг зөрчигсдөд хүлээлгэх сахилгын шийтгэл байх боловч зарим парламент “ёс зүйн алдаа” гаргасан гишүүдэд тусгай шийтгэл ногдуулдаг байна.

1.ПАРЛАМЕНТЫН ГИШҮҮНИЙ ХУРАЛДААНД ОРОЛЦОХ ҮҮРЭГ, САХИЛГА, ЁС ЗҮЙН ЗӨРЧИЛ ГАРГАСАН ГИШҮҮНД ХҮЛЭЭЛГЭХ ХАРИУЦЛАГА

1.1.Парламентын гишүүний чуулганы хуралдаанд оролцох үүрэг

Парламентын гишүүн нэгдсэн чуулган болон байнгын хорооны хуралдаанд оролцох журмыг зарим улс орнууд Үндсэн хууль болон бусад хуулиудад тусгасан байдаг бол ихэнх орны хувьд парламентын үйл ажиллагааны дэгээр зохицуулсан байна. Тухайлбал, **Германы** Бундестагийн дэг (*Rules of Procedure of the German Bundestag and Rules of Procedure of the Mediation Committee*)-ийн 13.2-р хэсэгт зааснаар гишүүдийг чуулганы хуралдаанд оролцох нь түүний үүрэг байх бөгөөд тус заалтыг зөрчсөн гишүүнд Бундестагийн гишүүний эрх зүйн байдлын тухай хууль (*Members of the Bundestag Act* *Members of the European Parliament Act*)-д заасан хариуцлага тооцохоор заасан байна (14 дүгээр зүйл).

Зарим улс орнуудад чуулганы хуралдаанд оролцох гишүүний үүргийг тусгайлан шаардлага болгож хуульчлаагүй ч гэсэн чуулганы хуралдааныг удаа дараа

зөвшөөрөлгүй, эсхүл хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр тасалсан гишүүнд санхүүгийн шийтгэл ногдуулах зохицуулалт бүхий цөөнгүй парламент байна.

Дэлхийн ихэнх парламентад гишүүдийн ирцийн асуудалтай холбоотойгоор “хүндэтгэн үзэх шалтгаан”-д хуралдаанд оролцох боломжгүй нөхцөлүүдийг тусгасан байдаг. “Хүндэтгэн үзэх шалтгаан”-ыг хууль, дэгээр нарийвчлан тогтоох нь ховор байна¹. Ихэнх парламентад хуралдаан даргалагч нь тохиолдол тус бүрийг хянан үзэж, хүндэтгэн үзэх шалтгаан мөн эсэхийг шийдвэрлэдэг байна. Тухайлбал, **Францын** Сенатад гишүүд тойрогтоо ажиллах тохиолдлуудыг хүндэтгэн үзэх шалтгаанд тооцдог. **Словак** Улсад гишүүний ирцийг шалгах, бүртгэх эрх нь Үндэсний Зөвлөлийн Ерөнхийлөгч (Парламентын дарга), Хорооны хувьд хорооны дарга эдлэх ба сар бүрийн эцсээр гишүүдийн хуралдаанд оролцоогүй шалтгааныг хэлэлцэж, хүндэтгэн үзэх шалтгаан мөн гэж хүлээж аваагүй тохиолдолд санхүүгийн шийтгэл ногдуулдаг байна. **Кипрт** Дэг сахиулах хороо нь гишүүний чуулганы хуралдаанд оролцоогүй болох шалтгааныг хүндэтгэн үзэх шалтгаан мөн эсэхийг хэлэлцэн шийдвэрлэдэг байна.

- ***Ирцтэй холбоотой санхүүгийн шийтгэлүүд***

Улс орнуудын хувьд хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр парламентын чуулганы хуралдааныг тасалсан гишүүдийн цалин хөлснөөс тодорхой хувь хэмжээгээр суутгах нь тус зөрчилд ногдуулах шийтгэлийн хамгийн түгээмэл хэлбэр байна. (Коста Рика, Кипр, Франц, Габон, Герман, Гватемал, Унгар, Йордан, Люксембург, Парагвай, Польш, Өмнөд Солонгос, Испани, Уругвай гм.)

Санхүүгийн торгууль нь ихэвчлэн тасалсан цагтай уялдах буюу хувь тэнцүүлэн тооцогдоно. Тухайлбал,

Польшийн Сеймийн дэгийн 24 дүгээр зүйлд заасны дагуу Парламентын Маршал (Дарга) нь: 1) гишүүний хүндэтгэн үзэх шалтгаангүй Парламентын чуулганы хуралдааныг тасалсан өдөр тутамд, эсхүл тухайн өдрийн санал хураалтын 1/5-аас доошиход оролцсон бол цалингийн 1/30-тэй тэнцэх, 2) тухайн сард хорооны хуралдааны 1/5-ээс дээшихийг хүндэтгэн үзэх шалтгаангүй оролцоогүй бол Хорооны хуралдааныг тасалсан өдөр тутмын цалингийн 1/30-тэй тэнцэх хэмжээг гишүүний цалин хөлснөөс суутгахаар заасан байна.

Канадын Парламентын тухай хуулийн 57 дугаар зүйлд зааснаар “Парламентын аль нэг танхимын гишүүн нэг сарын дотор, эсхүл нэг чуулганы хугацаанд 21-ээс дээш хоног тасалсан тохиолдолд тасалсан хоног бүрт гишүүний цалин хөлснөөс 120 долларыг суутгана”² гэж заасан байна.

Казахстаны Парламентын дэгийн тухай хуулийн 110 дугаар зүйлд зааснаар гишүүн нэг чуулганы хугацаанд Парламентын Танхимуудын хамтарсан хуралдаанд хүндэтгэн

¹ **Хүндэтгэн үзэх шалтгаан (reasonable excuse, justifiable, important reason)** – Монгол Улсын хууль тогтоомжид заасан олонтаа хэрэглэгддэг хууль зүйн хэвшмэл хэллэг. Хуулийн эх бичвэрийн холбогдох заалтын утга санаанд анхаарал хандуулах боловч хүндээр өвчилсөн, өвчтэй хүн асарсан, томилолтоор гадаад ба дотоодод ажилласан, сургалтад хамрагдсан, хорио цээр тогтоогдсон, байгалийн гамшиг тохиолдсон, гэнэтийн осолд орсон болон эдгээртэй адилтган үзэх бусад нөхцөл байдлыг хамааруулан үзнэ. С.Нарангэрэл. Монголын эрх зүйн эх толь бичиг. 2015. 575 дахь тал.

² Parliament of Canada <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/p-1/page-10.html#h-37>

үзэх шалтгаангүйгээр 3-аас дээш удаа оролцоогүй тохиолдолд түүний хуралдаанд оролцоогүй өдрийн хөдөлмөрийн хөлсийг олгохгүй гэж заасан байна.

Зарим улсад гишүүнд ногдуулах санхүүгийн торгуулийн дээд хэмжээг тогтоож өгсөн байна. Тухайлбал, **Бельгийн** Төлөөлөгчдийн танхимын гишүүн хуралдааныг хүндэтгэн үзэх шалтгаангүй удаа дараа тасалсан бол санхүүгийн торгууль ногдуулах бөгөөд торгуулийн хэмжээ цалингийн 60 хувиас хэтрэхгүй байна.

Ихэнх парламентад зөвхөн нэгдсэн чуулганы хуралдааны санал хураалтад оролцоогүй, хуралдааныг тасалсан гишүүдэд санхүүгийн торгууль ногдуулахаар заасан байна.

Францын Үндэсний Ассамблейн Дэгийн 42 дугаар зүйлд зааснаар гишүүд хуралдаанд заавал оролцоно. Хэрэв гишүүн нь сард 2-оос дээш удаа хуралдаанд хүндэтгэх шалтгаангүйгээр суугаагүй, тасалсан бол гишүүний тухайн сарын хөдөлмөрийн хөлсний 25 хувьтай тэнцэх хэмжээг суутгана гэж заасан байна.

Бусад шийтгэлүүд

Хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр хуралдаанд оролцоогүй гишүүдэд ногдуулах шийтгэл нь зөвхөн санхүүгийн торгууль бус сахилгын шийтгэлийн хэлбэртэй байна.

1.2. Парламентын гишүүдийн сахилга бат

Гишүүдийн сахилгад хамаарах нэгэн чухал зохицуулалт бол хуралдааныг явуулахад саад учруулж буй үйлдлүүдийг хязгаарлах, хориглох явдал байна. Үүнд, гишүүд хуралдааны дэгийг удаа дараа зөрчих, хуралдааныг хэвийн явуулахад үг хэл, үйлдлээр саад учруулах, хуралдаан даргалагчийн зөвшөөрөл олгоогүй байхад үг хэлэх буюу асуулт тавих, индэр чөлөөлөхгүй байх, хуралдаан даргалагчийн шаардлагыг биелүүлэхгүй байх, илтгэл, асуудалд хамааралгүй мэдээ, мэдээлэл оруулах зэрэг үйлдэл орж байна.

Мөн “парламентын нэр хүнд” (parliamentary dignity)-тэй холбоотой асуудлыг парламентын дэгээр зохицуулах бөгөөд ихэнх орны парламентад бүдүүлэг үг хэллэг хэрэглэх, үйлдэл гаргахыг хориглосон байна. Зарим орны хувьд, гол төлөв Их Британийн парламентын уламжлал бүхий орнуудад (Канад, Египет, Замби, Зимбабве) “парламентын нэр хүнд” дотор гишүүдийн хувцаслалттай холбоотой заалтууд тусгагдсан байна. Тухайлбал, Энэтхэгийг Раджья Сабха (Дээд танхим)-н дэгд парламентын ёс зүй (parliamentary etiquette)-тэй холбоотой асуудлыг бие даасан бүлгээр зохицуулсан байх бөгөөд үүнд гишүүн хүрмээ гар дээрээ тохон хуралдааны танхимд орж ирэхийг гишүүний ёс зүйд нийцэхгүй үйлдэл гэж үзсэн байна.

- **Сануулах, донгодох, хуралдаанд оролцох эрхийг хасах шийтгэл**

Сахилгын зөрчил гаргасан парламентын гишүүнд шаардлага тавих (a call to order) шийтгэл нь шийтгэлийн хамгийн хөнгөн бөгөөд түгээмэл хэлбэрийн нэг байна. Тус шийтгэлийг гол төлөв хэлэлцүүлгийг үймүүлсэн, хуралдааны дэгийг зөрчсөн зөрчилд ногдуулна. Тус шийтгэлийг ихэвчлэн хуралдаан даргалагч ногдуулах эрхтэй байдаг ч хуралдаан даргалагч нь парламентын дарга (спикер) байх албагүй байна.

Францын парламентын уламжлал бүхий орнуудад шаардлага тавих шийтгэлийн дараагийн шат нь хуралдааны тэмдэглэлээр шаардлага тавих шийтгэл байна.

Францын Үндэсний Ассамблейд Ерөнхийлөгч (дарга) нь дээрх шийтгэлийг тухайн хуралдаанд шаардлага тавих шийтгэл авсан, эсхүл бусдыг доромжлох, сүрдүүлэх, бусдыг өдөөн турхирсан зөрчилд ногдуулах бөгөөд тус шийтгэлээр гишүүний сарын цалинг 25 хувиар хасна. **Францын** Сенатад дээрх шийтгэлийг тухайн хуралдаанд сануулга авсан гишүүнд ногдуулах боловч сенаторын цалингаас суутгахгүй байна.

Зарим улсад (Грек, Люксембург, Словени, АНУ зэрэг) анхааруулга, сануулга авсан гишүүд хуралдааны дэгийг үргэлжлүүлэн зөрчсөн бол түүний үг хэлэх, асуулт асуух эрхийг нь түр түдгэлзүүлнэ. Тухайлбал, АНУ-ын Төлөөлөгчдийн танхимд бүдүүлэг үг хэллэг хэрэглэсэн гишүүний тухайн өдрийн хуралдаанд үг хэлэх, асуулт асуух эрхийг нь хасна.

Ихэнх парламентад хуралдаан даргалагч нь бүдүүлэг, зохисгүй, “парламентын бус үг хэллэг”-г хуралдааны тэмдэглэлээс хасуулах эрхтэй байна (Бельги, Кипр, Энэтхэг, АНУ зэрэг).

Францын парламентын уламжлал бүхий орнуудад донгодох сахилгын шийтгэлийг шийтгэлийн 3 дугаарт эрэмбэлэх бөгөөд **Францын** Үндэсний Ассамблейд сануулга авч, хуралдааны тэмдэглэлээр шаардлага тавих шийтгэл хүлээсэн гишүүн хуралдааны дэгийг зөрчсөн, хуралдааны хэвийн үйл ажиллагааг алдагдуулсан зөрчилд ногдуулна. Тус шийтгэл нь харьцангуй хүнд хэлбэрийн шийтгэл бөгөөд шийтгэл ногдуулах асуудлыг Ассамблей шийдвэрлэнэ. Үүнтэй адил шийтгэл Сенатын танхимд мөн үйлчлэх бөгөөд дээр дурдсан зөрчлөөс гадна бусдыг доромжлох, сүрдүүлэх, бусдыг өдөөн турхирсан, гишүүний мандатыг хэрэгжүүлэхээс бусад зорилгоор ажлын байрыг ашигласан зэрэг зөрчилд ногдуулдаг байна. Дээрх хоёр тохиолдолд гишүүний сарын цалин хөлснөөс тодорхой хувь хэмжээг (Үндэсний Ассамблейд – цалингийн 50 хувь, Сенатад - цалингийн 1/3) суутгана.

Францын парламентын уламжлал бүхий орнуудад донгодох болон гишүүний бүрэн эрхийг түр түдгэлзүүлэх шийтгэл нь хамгийн сүүлийн арга хэмжээнд тооцогдоно. Энэхүү шийтгэлийг **Францад** хоёр буюу түүнээс дээш донгодох шийтгэл авсан, хуралдаанд хүч хэрэглэсэн, парламент, эсхүл парламентын даргыг доромжилсон, БНУ-ын Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүд болон Үндсэн хуульд заасан бусад албан тушаалтанг доромжлох, сүрдүүлэх, өдөөн турхирсан сенатор болон депутатад ногдуулна. **Болгарт** Үндэсний ассамблейн Спикер гишүүний хуралдаанд оролцох эрхийг гишүүн хуралдаан даргалагчийн ногдуулсан сахилгын шийтгэлийг бүдүүлэг, зохисгүй байдлаар эсэргүүцсэн, нэгдсэн чуулганы хуралдааныг хэвийн явуулахад удаа дараа саад учруулсан, мөн **бусдын картаар санал өгсөн** зэрэг тохиолдолд гишүүний хуралдаанд оролцох эрхийг хасах эрхтэй байна.

- **“Нэр дуудах” шийтгэл**

“Нэр дуудах” буюу naming шийтгэл нь Их Британийн парламентын уламжлал бүхий улс орнуудад (Австрали, Канад, Кени, АНУ гм.) түгээмэл хэрэглэгддэг шийтгэлийн хэлбэр бөгөөд хурал даргалагчийн ногдуулж болох хамгийн хүнд шийтгэл байна. Канадад Спикерийг үл хүндэтгэсэн, бүдүүлэг үг хэллэг хэрэглэсэн, холбогдолгүй, хамааралгүй асуудлаар ярих, үг хэлж буй гишүүний яриаг тасалж буй гишүүнд дээрх шийтгэлийг ногдуулна. Тус шийтгэлийг ногдуулахаас өмнө Спикер тухайн гишүүнд сануулга өгнө. Хэрэв гишүүн уучлал гуйж, Спикер хүлээн авсан тохиолдолд цааш

ямар нэгэн арга хэмжээ авахгүй, харин тус шийтгэлийг ногдуулсан тохиолдолд Спикер тухайн гишүүнийг хуралдаанд оролцуулахгүй байх, эсхүл Парламент шаардлагатай гэж үзсэн арга хэмжээ авахыг хүлээж болно. Спикер хоёрдугаар хувилбарыг сонгосон тохиолдолд өөр нэг гишүүн, ихэнх тохиолдолд Танхим дахь Засгийн газрын тэргүүн-гишүүнийг хуралдаанд оролцох эрхийг хасах саналыг нэн даруй оруулах бөгөөд тухайн саналыг хэлэлцэхгүй, өөрчлөлгүйгээр санал хураалт явуулна. Саналыг дэмжсэн тохиолдолд гишүүн Танхимаас гарч явах үүрэгтэй.

- **Нэмэлт шийтгэлүүд**

Дээр дурдсан шийтгэлүүдээс гадна дараах гурван төрлийн нэмэлт шийтгэл байж болно. Үүнд: мөнгөн торгууль, албан ёсоор уучлал гуйх болон loss of seniority буюу давуу эрхээ алдах зэрэг байна.

Мөнгөн торгууль хоёр төрөл байж болох бөгөөд зарим парламентад торгууль нь өөрөө шийтгэлийн нэгэн хэлбэр болох бол (Габон, АНУ), зарим парламентад сахилгын шийтгэл нь цалин хөлсийг тодорхой хугацаанд хасах, суутгах арга хэмжээг агуулж байдаг (Франц – донгодох гм).

Цөөнгүй орнуудад хуралдаан даргалагч нь гишүүнд албан ёсоор уучлал гуйхыг тушааж болох бөгөөд энэ төрлийн шийтгэл нь Азийн орнуудад түгээмэл (**Япон, Лаос, Өмнөд Солонгос**) байх бөгөөд **Словак, АНУ** зэрэг бусад орнуудад мөн хэрэглэгддэг байна.

АНУ-ын Төлөөлөгчдийн танхим нь зөрчил гаргасан гишүүнд нэгэн онцгой төрлийн шийтгэл ногдуулдаг бөгөөд энэ нь давуу эрхийг хасах шийтгэл юм. Тус шийтгэлийг гишүүнд сахилгын шийтгэл гэхээс илүүтэйгээр гишүүний “ёс зүй”-н дүрмийг зөрчсөн тохиолдлуудад ногдуулах бөгөөд энэ нь “ёс төдий” шийтгэл бус байна. Давуу эрх гэдэг нь тодорхой эрх эдлэх, албан тушаалд томилогдох зэрэгт шалгуур болдог байна. Тухайлбал, өрөө тасалгаа хуваарилах, байнгын хорооны даргаар сонгогдох гэх мэт.

2.ПАРЛАМЕНТЫН ГИШҮҮНИЙ ЁС ЗҮЙН ДҮРЭМ ЗӨРЧИГСДӨД ХҮЛЭЭЛГЭХ ХАРИУЦЛАГА

Ёс зүйн дүрмүүд нь парламентын гишүүдэд итгэх олон нийтийн итгэлийг бий болгох хэрэгсэл юм. Ёс зүйн дүрмийг хоёр аргаар хэрэгжүүлдэг. Нэгдүгээрт, ёс зүйн дүрэмд парламентын гишүүн улс төр, эдийн засгийн харилцаанд голчлон дагаж мөрдөх ёстой зан үйлийн удирдамжийг тодорхойлсон болно. Хоёрдугаарт, парламентын гишүүдийн санхүүгийн ашиг сонирхол, эдийн засгийн харилцаа, ашиг сонирхлын зөрчил, ёс зүйн дүрмийн зөрчлийг шалгаж, тодруулах нь хамгийн чухал үүрэг бүхий хараат бус ажилтныг томилдог байна.

- **Ёс зүйн дүрэм зөрчигсдөд хүлээлгэх хариуцлага**

Парламентын гишүүн нь ёс зүйн дүрэм зөрчсөн тохиолдолд ямар хариуцлага хүлээлгэх болон хэн хариуцлага ногдуулах ёстой вэ гэх асуулт зүй ёсоор гарч ирнэ. Үүнд гишүүний гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдлыг хамруулаагүй болно.

Ихэнх орны хувьд ёс зүйн дүрэм зөрчсөн үйлдэлд хүлээлгэх хариуцлага нь парламентын дэг журмыг зөрчигсдөд хүлээлгэх сахилгын шийтгэлтэй адил байх

боловч зарим парламент “ёс зүйн алдаа” гаргасан гишүүдэд тусгай шийтгэл ногдуулдаг байна.

Их Британид ёс зүйн зарим дүрмийг зөрчсөн үйлдлийг парламентыг үл хүндэтгэсэнд тооцдог бөгөөд онолын хувьд Нийтийн танхим нь зөрчил гаргасан гишүүнд хорих шийтгэл оногдуулах, тодорхой хугацаагаар гишүүний эрхийг түдгэлзүүлэх, гишүүнийг парламентын бүрэлдэхүүнээс хасах эрхтэй байх боловч практик дээр дээрх шийтгэлүүдийг төдийлөн хэрэгждэггүй байна. Ёс зүйн дүрэм зөрчсөн эсэхийг тогтоож, шийтгэл ногдуулах асуудлыг зөвхөн тусгай хороогоор (*Select Committee on Standards and Privileges*) дамжуулан Танхим шийдвэрлэнэ.

Дээрхтэй адил зохицуулалт **Израилийн** Кнессетэд байх бөгөөд зөвхөн Ёс зүйн хороо ёс зүйн алдаа гаргасан гишүүнд хариуцлага тооцох эрхтэй байна. Зөрчил гаргасан гишүүнд гомдол хүлээж авсныг мэдэгдэх үүрэгтэй бөгөөд зөрчил гаргасан гишүүн бичгээр хариу өгөх эрхтэй байна. Мөн тэдгээр нь Хорооны сонсголд үг хэлэх, өмгөөлөгчийн туслалцаа авах эрхтэй байна.

Японд ёс зүйн дүрэм зөрчигсдөд хариуцлага тооцох асуудлыг Улс төрийн ёс зүйн зөвлөлдөх зөвлөл (*The Deliberative Council on Political Ethics*) шийдвэрлэнэ. Дээр дурдсанчлан зөрчил гаргасан гишүүн хорооны сонсголд үг хэлэх эрхтэй байна. Гишүүнийг ёс зүйн дүрэм зөрчсөн гэж шийдвэрлэсэн тохиолдолд дараах шийтгэлийг ногдуулна. Үүнд:

- 1) цаашид ёс зүйн дүрмийг баримтлах шаардлага тавих (тушаах);
- 2) гишүүний хуралдаанд оролцох эрхийг тодорхой хугацаагаар хасах;
- 3) гишүүнийг тодорхой өндөр албан тушаалаас огцрохыг шаардах зэрэг байна.

Нөгөөтэйгүүр, Зөвлөл нь гомдлыг хянан шалгасны дүнд гишүүнийг гэм буруугүйд тооцсон тохиолдолд гишүүний нэр хүндийг “сэргээх” арга хэмжээ авч болно.

Дээрхээс үзэхэд ёс зүйн дүрэм зөрчсөн, ёс зүйн алдаа гаргасан гишүүнд хариуцлага тооцох, эсхүл тус асуудлыг нэгдсэн чуулганаар оруулах үүргийг тусгай хороо гүйцэтгэж байна гэж үзэж болохоор байна. Гэхдээ зарим тохиолдолд хуралдаан даргалагч шийдвэр гаргах эрхтэй байдаг байна. Тухайлбал,

Германы Бундестагийн Ерөнхийлөгч (дарга) нь гишүүний ёс зүйн зөрчилтэй холбоотой асуудлыг шийдвэрлэх эрхтэй байна. Түүнчлэн, зарим улсад ёс зүйн дүрэм зөрчсөн гишүүнд шүүхээс хариуцлага ногдуулж болдог байна. Тухайлбал,

Замбид парламентын гишүүний ёс зүйн зөрчилтэй холбоотой гомдлыг Дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчийн Дээд шүүх, эсхүл Өндөр дээд шүүхийн шүүгчээр ажиллаж байсан шүүгч дундаас томилсон гурван шүүгчээс бүрдэх шүүх шийдвэрлэдэг байна.

Болгарт Авлигатай тэмцэх, ашиг сонирхлын зөрчлийн асуудал хариуцсан хороо болон Парламентын ёс зүйн хороо нь гишүүнийг ёс зүйн алдаа гаргасан эсэхийг хянан шалгаж, зөрчил гаргасан гишүүдэд дараах сахилгын шийтгэлийг хүлээлгэнэ. Үүнд: донгодох, хатуу донгодох, байнгын хорооны 3 хүртэлх хуралдаанд оролцох эрхийг түдгэлзүүлэх зэрэг байна. Хороо нь дээрх шийтгэлийг ногдуулахдаа зөрчлийн төрөл, зөрчил гаргаж буй давтамжийг харгалзан үзнэ. Хорооны хуралдаанд оролцох эрхээ хасуулсан гишүүний оролцоогүй хуралдааны цалинг олгохгүй. Парламентын гишүүний ёс зүйн зөрчилтэй холбоотой гомдол, анхааруулгыг парламентын аль ч

гишүүн, хувь хүн, эсхүл хуулийн этгээд Авлигатай тэмцэх, ашиг сонирхлын зөрчлийн асуудал хариуцсан хороо болон Парламентын ёс зүйн хороонд гаргах эрхтэй байна.

3. ПАРЛАМЕНТЫН ХУРАЛДААНЫ ДЭГ ЗӨРЧСӨН ГИШҮҮНД ХАРИУЦЛАГА ХҮЛЭЭЛГЭХ

Хуралдааны дэг зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлагыг:

- сануулах;
- хуралдаанд үг хэлэх эрхийг хасах;
- хуралдаанд оролцох эрхийг хасах;
- торгох;
- бусад гэж ангилж байна.

Парламентын хуралдааны дэг зөрчсөн гишүүнд хүлээлгэх хариуцлагын нийтлэг төрөлд хуралдаанд оролцох эрхийг хасах, сануулах, торгуулийн шийтгэл багтаж байна. Эдгээр шийтгэлийн хамгийн их хэрэглэгдэж байгаа байдлаар авч үзвэл:

- **Хуралдаанд оролцох эрхийг хасах шийтгэлийн** хувьд судалгаанд авагдсан нийт 9 улсаас 8 улсад тус шийтгэлийг хуралдааны дэг зөрсөн гишүүнд ногдуулдаг бол **Словак** Улсын Үндэсний Зөвлөлийн хувьд *санал хураалтаас бусад хэлбэрээр хуралдаанд оролцох эрхийг хасах* шийтгэлийг ногдуулж байна. Хуралдаанд оролцох эрхийг хасах *шийтгэлийг ногдуулж буй хугацааны хувьд* 5 улсад зөрчлийн хэмжээнд тохируулан хугацааг тогтоосон байгаа бөгөөд хамгийн багадаа 1 цаг (Австрали) байгаа бол хамгийн ихдээ **Сингапур** Улсын Парламентын гишүүнд тухайн чуулганы хугацааг дуустал (Парламентын тухай хуулийн 20 дугаар зүйл, Хуралдааны дэгийн 58, 59 дүгээр зүйл) ногдуулах зохицуулалтууд тусгагдсан байна.

ХБНГУ, БНСУ /зарим зөрчилд 90 хоног/, Япон Улсын Парламентын хувьд хуралдаанд оролцох эрхийг хасах шийтгэлийн дээд хязгаарыг 30 хоногоор тогтоосон байна. **ОХУ**-ын Холбооны Хурлын доод танхим болох Төрийн Думын хувьд 2018 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдрийн ОХУ-ын Холбооны Хурлын Төрийн Думын 5220-7 дугаар тогтоолоор Төрийн Думын Регламентад өөрчлөлт оруулж “хуралдаанд оролцох эрхийг хасах” шийтгэлийг “гишүүний үг хэлэх хугацааг дуусгавар болгох” шийтгэлээр сольсон байна.³

- **Сануулгын шийтгэлийн** хувьд судалгаанд авагдсан 9 улсаас 7 улсад хуралдааны дэг зөрчсөн гишүүнд тус шийтгэлийг ногдуулж байна. Үүнээс сэдвээрээ ярих болон дэг журмын сануулгыг ХБНГУ, ОХУ, Франц, Словак зэрэг улсын Парламентын хуралдааны дэг зөрчсөн гишүүнд хэрэглэж байна. Харин Австрали, Сингапур Улсын Парламентын хувьд хуралдааны дэг зөрчсөн гишүүнийг нэрээр дуудах буюу нэрийг нэрлэх шийтгэлийг хэрэглэдэг бөгөөд Парламентын Төлөөлөгчдийн танхимын Спикер, эсхүл хуралдаан даргалагч

³ ОХУ-ын Холбооны Хурлын Төрийн Думын Регламент, <http://duma.gov.ru/duma/about/regulations/>

тухайн шийтгэлийг ногдуулахаас өмнө гишүүнд анхааруулга өгч болох боловч үүнийг даргалагчийн үүрэгт тухайлан тусгаагүй байна (Австрали).⁴

- **Торгуулийн шийтгэлийн хувьд** судалгаанд авагдсан нийт 9 улсаас 6 улс хуралдааны дэг зөрчсөн гишүүнд торгуулийн шийтгэл ногдуулдаг байна. Торгуулийн хэмжээг мөнгөн дүнгээр тогтоосон орнуудын хувьд хамгийн багадаа 1000 евро (Словак, ХБНГУ), хамгийн ихдээ 50 000 сингапур доллар (30 000 гаруй евро)-аас хэтрэхгүй (Сингапур Улсын Парламентын тухай хуулийн 37-р зүйл,) байхаар тогтоосон байна. Франц, Сингапур, Болгар, БНСУ-ын парламентуудын хувьд хуралдааны дэг зөрчсөн гишүүнд ногдуулах торгуулийг цалинтай уялдуулж тогтоосон байна. Тухайлбал, Болгар, Сингапур зэрэг улсын Парламентын хувьд парламентын гишүүний хуралдаанд оролцох эрхээ хасуулсан шийтгэлийн хугацаанд цалинг олгохгүй.
- **Хуралдаанд үг хэлэх эрхийг хасах шийтгэлийн** хувьд судалгаанд хамрагдсан нийт 9 улсаас 5 улс (ХБНГУ, БНСУ, Япон, Франц, Болгар)-д хуралдааны дэг зөрчсөн гишүүнд тус шийтгэлийг ногдуулдаг бол ОХУ, Словак, Сингапур Улсуудын хувьд гишүүний үгийг дуусгавар болгох буюу гишүүний үгийг таслах зохицуулалт тусгагдсан байна. Шийтгэлийн хугацааны хувьд хэлэлцэж буй асуудлын хэлэлцүүлгийг дуустал, эсхүл тухайн өдрийн хуралдаанд гишүүний үг хэлэх эрхийг хасахаар зохицуулсан байна.
- **Парламентын хуралдааны дэг зөрсөн гишүүнийг “нэрлэх” шийтгэл** (улмаар гишүүний хуралдаанд оролцох эрхийг хасах) нь Их Британийн парламентад анх 1641 онд хэрэглэгдсэн бөгөөд хурал даргалагчийн ногдуулж болох хамгийн хүнд шийтгэлд тооцогддог байна. Тухайлбал, Австралийн парламентын доод танхим болох Төлөөлөгчдийн танхимын хуралдааны дэгийн 64 дүгээр зүйлд “Танхим болон Холбооны танхимд байгаа ямар ч гишүүнийг нэрээр нь дуудахгүй бөгөөд зохих ёсоор дараах байдлаар дуудна гэж заасан. Үүнд: Засгийн газрын гишүүн, Парламентын гишүүн, Сонгогдсон тойргийн гишүүн.”
Төлөөлөгчдийн танхимд Спикерийг үл хүндэтгэсэн, бүдүүлэг үг хэллэг хэрэглэсэн, холбогдолгүй, хамааралгүй асуудлаар ярих, үг хэлж буй гишүүний яриаг тасалж буй гишүүнд нэр дуудах шийтгэлийг ногдуулна. Тус шийтгэлийг ногдуулахаас өмнө Спикер тухайн гишүүнд сануулга өгч болох боловч тэгэх үүргийг хүлээдэггүй байна. Хэрэв гишүүн уучлал гуйж, Спикер хүлээн авсан тохиолдолд цааш ямар нэгэн арга хэмжээ авахгүй, харин тус шийтгэлийг ногдуулсан тохиолдолд Спикер тухайн гишүүнийг хуралдаанд оролцуулахгүй байх, эсхүл Парламент шаардлагатай гэж үзсэн арга хэмжээ авахыг хүлээж болно. Спикер хоёрдугаар хувилбарыг сонгосон тохиолдолд өөр нэг гишүүн, ихэнх тохиолдолд Танхим дахь Засгийн газрын тэргүүн гишүүнийг хуралдаанд оролцох эрхийг хасах саналыг нэн даруй оруулах бөгөөд тухайн саналыг хэлэлцэхгүй, өөрчлөхгүйгээр санал хураалт явуулна. Саналыг дэмжсэн тохиолдолд гишүүн Танхимаас гарч явах үүрэгтэй.

⁴ Австралийн Парламентын Төлөөлөгчдийн танхимын хуралдааны дэгийн тайлбар, 2018 он
<https://www.apf.gov.au/>

Хүснэгт 2. Гадаадын зарим орны парламентын дэгийн хуульд тусгасан хариуцлагын төрлүүд

№	Хариуцлагын төрөл	Австрали: Төлөөлөгчдийн танхимын хуралдааны дэг	ХБНГУ: Бундестагийн хуралдааны дэг	ОХУ: Холбооны Хурлын Төрийн Думын регламент	БНСУ: Үндэсний Ассамблейн тухай хууль	Япон: Парламентын тухай хууль Зөвлөхүүдийн танхимын хуралдааны дэг	Сингапур: Парламентын тухай хууль Хуралдааны дэг	Франц: Үндэсний Ассамблейн хуралдааны дэг
1	Сануулах	тусгагдаагүй	Хэлэлцэж буй асуудалтай холбоогүй үг хэлэх, дэг зөрчвөл 1 удаа	Регламентын заалтыг зөрчвөл сануулах	Нээлттэй хуралдаан дээр сануулга өгөх	сануулга өгөх, үг хэлэх эрхийг нь хязгаарлах, хэлсэн үгээ татаж авахын аль нэгийг шаардана	тусгагдаагүй	Ерөнхийлөгч /ҮА-ийн дарга/ сэдвээрээ ярихыг сануулна Ерөнхийлөгч дэг сахихыг сануулна
2	Хуралдаанд үг хэлэх эрхийг хасах	тусгагдаагүй	3 удаа сануулга авсан бол	Үг хэлэх хугацааг дуусгавар болгох	Сануулгыг дагах мөрдөхгүй бол үг хэлэх эрхийг хасна		Үг хэлэх хугацааг дуусгавар болгох	Сануулга авсан гишүүн чуулганы хуралдааны төгсгөл хүртэл үг хэлэх эрхгүй
3	Хуралдаанд оролцох эрхийг хасах	Спикерийн захирамжийг дагахгүй бол 1 цаг, 24 цаг түүнээс дээш хугацаагаар түдгэлзүүлэх	30 хүртэл хоногоор оролцуулахгүй байж болно	тусгагдаагүй	30 хүртэл хоногоор хуралдаанд суухыг хориглох	шаардлага биелүүлэхгүй бол үг хуралдааны өдөр дуусах хүртэл, эсхүл маргааш өдрийг дуустал -30 хоног хүртэл	тухайн өдрийн хуралдаанаас гарахыг шаардах эрхтэй, татгалзсан тохиолдолд чуулганы хугацааг дуусах хүртэлх хугацаагаар	15 хоногийн хугацаанд ордонд хүрэлцэн ирэхийг хориглоно. Давтан хариуцлага хүлээх бол хугацааг 30 хоног хүртэл сунгана
4	Торгох	тусгагдаагүй	Дотоод дэг журам, нэр хүнд зөрчсөн гишүүн 1000 евро, давтан гаргасан бол 2000 еврогоор торгуулна	тусгагдаагүй	- Сануулга, уучлалт хүсэх үед цалингийн 2/1 - 30 хоног оролцох эрхийн хассан бол 3 сарын цалин	тусгагдаагүй	-50 000 доллар хүртэл, - Хуралдаанд оролцох эрхээ хасуулсан өдрийн цалинг олгохгүй	-Дэг сахиулахыг сануулсан тухай тэмдэглэл нь гишүүний цалингийн 1/4-ийг 1 сарын турш - 1 удаагийн энгийн

					олгохгүй			зэмлэл 1 сарын турш цалингийн хагасаар - зэмлэл болон түр түдгэлзүүлсэн бол 2 сарын турш цалингийн хагсаар - санал хураалтад саад хийвэл 1 сарын цалингийн 1/4, давтан үйлдвэл 6 сар болж сунгагдана
5	Бусад хариуцлага	Гишүүнийг нэрлэх болон түдгэлзүүлэх	тусгагдаагүй	тусгагдаагүй	Нээлттэй хуралдаан дээр уучлал хүсэх	-Нэгдсэн чуулганы нээлттэй хуралдаан дээр уучлал хүсэх	-Гишүүнийг нэрлэх, -Баривчлах, хорих, -Гишүүнийг огцруулах	-Хуралдааны тэмдэглэлээр шаардлага тавина -ҮХ-ын Ерөнхийлөгч /ҮА-ийн дарга/-ийн тавьсан шаардлагыг биелүүлэхгүй бол дээрх хугацааг 6 сар хүртэл сунгана

Хүснэгт 3. Гадаадын зарим орны парламентын гишүүдийн ёс зүйн талаарх зохицуулалт⁵

1) НИЙТЛЭГ ЗОХИЦУУЛАЛТ

№	Улс	Ямар эрхийн актаар зохицуулагддаг	Ёс зүйн асуудлаарх бүтэц	Хариуцлага тооцох арга, механизм
1	Австрали	Парламентын ёс зүйн кодекс 1998 он, Гишүүдийн дагаж мөрдөх улс төрийн ёс зүйн кодекс (<i>A code of ethics for parliament, Political ethics Codes of conduct Members</i>)	1984 оноос Төлөөлөгчдийн танхимд Сонирхлын хороо байгуулагдан ажиллаж буй	Гишүүдийн ёс зүйн зөрчлийн талаарх санал гомдлыг Сонирхлын хороо хүлээн авч шалган саналаа Танхимын даргад танилцуулна. Түүний зөвшөөрснөөр зөрчил гаргасан гишүүнийг уг хороогоор хэлэлцэн анхааруулах, сануулах, донгодох зэрэг сахилгын шийтгэл ногдуулах, хэрэв гишүүний гаргасан зөрчил гэмт хэргийн шинжтэй байвал түүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх асуудлыг Танхимын хуралдаанаар хэлэлцүүлж шийдвэрлүүлнэ
2	АНУ	Төлөөлөгчдийн танхимын гишүүдийн дагаж мөрдөх кодекстой. 1989 онд баталсан Ёс зүйн дүрмийн шинэчлэлтийн тухай хуулиар Холбооны төрийн нийт албан хаагчдын ёс зүйн талаар баримтлах хэм хэмжээг нэгдсэн нэг системд оруулсан.	Конгрессын Төлөөлөгчдийн танхимд Ёс зүйн хороотой	Ёс зүйн зөрчил гаргасан гишүүнд анхааруулах, донгодох, торгох зэрэг сахилгын шийтгэл болон гишүүний нэмэлт эрхийг хязгаарлах, бүрэн эрхийг зогсоох хүртэл арга хэмжээ авдаг. Үндсэн хуульд зааснаар шийдвэрийг танхимын гишүүдийн гуравны хоёрын саналаар гаргана.
3	Бельги	Үндсэн хуулийн 49 дүгээр зүйлд гишүүдийн биеэ авч явах дүрмийн талаар заасан байдаг. Төлөөлөгчдийн танхимын гишүүний эрх зүйн байдлын 55, Сенатын гишүүний эрх зүйн байдлын 70 дугаар заалтаар зохицуулагдана	Ёс зүйн асуудал эрхэлсэн тусгай бүтэц байхгүй.	Депутатуудын сахилгын болон ёс зүйн зөрчлийг Мандатын хорооны дэргэдэх Санал гомдлын комисс хүлээн авч Танхимын хуралдаанд танилцуулна. Зөрчил гаргасан депутатын асуудлыг тухайн Танхимын дэгийн дагуу шийдвэрлэнэ.
4	Их Британи	Төлөөлөгчдийн танхимын гишүүдийн дагаж мөрдөх кодекс 1996 он (Code of Conduct of Members, House of Commons), Лордын танхимын гишүүдийн дагаж мөрдөх кодекс 2001 он (House of Lords Code of Conduct)	Ёс зүйн тусгай хороо болон Парламентын ёс зүйн бүрэн эрхт төлөөлөгч ажилладаг	Парламентын гишүүдийн ёс зүйн зөрчлийн талаарх иргэдийн санал, гомдлыг Парламентын ёс зүйн бүрэн эрхт төлөөлөгч урьдчилан шалгаж үндэслэлтэй гэж үзвэл тусгай хороонд илтгэнэ. Тусгай хороо уг асуудлыг авч үзээд холбогдох гишүүнд зохих сахилгын шийтгэл оногдуулах тухай санал гарган Танхимын хурлаар хэлэлцүүлнэ.

⁵ Гадаадын зарим орны парламентын гишүүдийн ёс зүйн талаарх зохицуулалт, СТ-09/204, Улсын Их Хурлын Тамгын газар, Судалгаа, шинжилгээ, олон нийттэй харилцах төв

5	Канад	Сенат болон Төлөөлөгчдийн танхимын дэг, Канадын парламентын акт, Гэмт хэргийн кодексоор зохицуулагддаг. (Art.34-41 of the Parliament of Canada Act, art.121-122 of the Criminal Code, Standing Orders of the House of Commons and Rules of the Senate)	Ёс зүйн асуудал хариуцсан тусгай хороо, комиссын бүтэц парламентад байхгүй. Харин Засгийн газарт Ёс зүйн зөвлөх ажилладаг	Танхимын гишүүд дэг зөрчсөн тохиолдолд хуралдаан даргалагчийн зүгээс анхааруулах, сануулах, хуралдаанаас гаргах зэрэг сахилгын шийтгэл хүлээлгэх, харин удаа дараа зөрчил гаргах болон хуралдааныг хүндэтгэх шалтгаангүй таслах, санал хураалтад оролцохгүй байх тохиолдолд торгуулийн арга хэмжээ оногдуулдаг.
6	Литва	Улс төрчдийн баримтлах кодекс 2006 он (Code of Conduct of Political Ethics)	Парламентын доод танхим болох Сеймд Ёс зүйн байнгын комисстой	Парламентын гишүүдийн ёс зүйн зөрчлийн талаарх санал гомдлыг Ёс зүйн байнгын комисс хэлэлцэж зохих сахилгын шийтгэл ногдуулах ба уг комиссын гаргасан шийдвэр, дүгнэлтийг “Төрийн мэдээ” товхимолд нийтэлнэ
7	ОХУ	Төрийн Думын депутатын ёс зүйн кодекс 2007 он, Төрийн Дум, Холбооны Зөвлөлийн хуралдааны дэгийн холбогдох зүйл заалтаар зохицуулагддаг	Төрийн Думын Мандатын асуудал болон Депутатын ёс зүйн асуудлын Байнгын хороотой	Депутат нь сонгуулийн өмнөх ухуулга сурталчилгаанд хийсэн амлалт, сонгогчидтой байнгын холбоо харилцаатай ажиллах болон иргэдийг хүлээн авч уулзах, тэдний тавьсан санал хүсэлтийг авч үзэхээс зайлсхийхэд зан суртахууны хариуцлага хүлээлгэнэ. Кодексийн хэм хэмжээг зөрчсөн тохиолдолд сахилгын шийтгэл хүлээлгэх, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр мэдээлж байх, Депутатад сахилгын шийтгэл хүлээлгэхдээ хуралдаанд үг хэлэх эрхийг хасах, 10 хүртэл хоног хуралдаанд оролцуулахгүй байх шийтгэл хүлээлгэдэг байна.
8	Өмнөд Солонгос	Ёс зүйн тусгай кодекс, дүрэм байхгүй. Үндэсний хурлын дэг, Үндсэн хуулийн 43,46 дугаар зүйлээр зохицуулагдана (Rule of conduct of Members of the National Assembly)	Үндэсний хуралд Төрийн албаны ёс зүйн хороотой	ёс зүйн зөрчил гаргасан депутатад сахилгын шийтгэл ногдуулдаг. Үндсэн хуульд зааснаар гишүүний бүрэн эрхийг хугацаанаас өмнө дуусгавар болгох асуудлыг нийт гишүүдийн гуравны хоёроос доошгүйн саналаар шийдвэрлэнэ
9	Польш	Сеймийн гишүүдийн дагаж мөрдөх ёс зүйн дүрэм, Сенатын дэг болон Үндсэн хуулийн 103, 227 дугаар зүйлээр зохицуулагдана (Code of Conduct of Members of the Deputy Seim, Rule and Regulations of the Senate)	Сеймийн депутатын асуудал ба дэгийн хороо нь ёс зүйн асуудлыг хариуцдаг	Депутатын ёс зүйн талаарх санал гомдлыг Дэгийн хороо авч хэлэлцээд анхааруулах, сануулах, донгодох шийтгэл ногдуулах саналыг танхимын хуралд оруулж шийдвэрлүүлнэ
10	Умард Ирланд	Гишүүний ёс зүйн тухайлсан хууль, кодекс байхгүй, Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн тухай (1995) хуулиар бусад төрийн албан хаагчийн нэгэн адил зохицуулагддаг	Депутатуудын сонирхлын хороотой. Мөн Сангийн сайдын харъяалдаг Төрийн албаны комиссын гишүүнд Парламентын доод танхимын дарга, Дээд танхимын нарийн бичгийн дарга ордог	Гишүүдийн ёс зүйн байдлын талаарх санал гомдлыг Төрийн албаны комисс авч үзээд үндэслэлтэй гэж үзвэл Депутатуудын сонирхлын хороонд илтгэнэ. Хороо нь Төлөөлөгчдийн танхимд хэлэлцүүлнэ. Танхимаас сануулга өгөх,

11	ХБНГУ	Бундестагийн ёс зүйн дүрэм 1972 он, Бундесратын дэгийн 18 дугаар зүйл (Code of Conduct for Members of the German Bundestag, Rule of Procedure of the Bundesrat),	Гишүүдийн ёс зүйн талаарх асуудлыг Бундестагийн Ерөнхийлөгч эрхлэх чиг үүргийнхээ дагуу хариуцдаг ба бүрэн эрхийн асуудлыг Мандатын комисс хариуцна	депутатын бүрэн эрхийг 30 хүртэл хоногийн хугацаагаар түр зогсоож шүүхэд шилжүүлнэ Ёс зүйн дүрэм зөрчсөн гишүүдэд сахилгын шийтгэл хүлээлгэнэ. Тухайлбал, Бундестагийн хуралдааны үед дэг зөрчсөн, бусдыг бүдүүлэг үг хэллэгээр доромжилсон бол хуралдаан даргалагч урьдчилан сануулах, тухайн өдрийн хуралдаанд үг хэлэх эрхийг хасах арга хэмжээ авна. Харин гишүүн гэмт хэрэгт холбогдсон, эсэх асуудлын талаар хэлэлцэхдээ Бундестагийн Ерөнхийлөгчөөс томилогдсон тусгай комисс урьдчилан шалгасны дараа асуудлыг Танхимын хуралдаанаар хэлэлцүүлж нийт гишүүдийн гуравны хоёрын саналаар бүрэн эрхийг түдгэлзүүлнэ
12	Энэтхэг	Гишүүдийн ёс зүйн тусгай кодекс байхгүй. Парламентын хоёр танхимын тус бүрийн дэгд гишүүдийн парламентад ажиллах үедээ баримтлах ёс зүйн хэм хэмжээг зохицуулсан байна (Rule of Procedure and Conduct of Business in Lok Sabha, 222-228, Rule of Procedure and Conduct of Business in Rajya Sabha, 187-203)	Ёс зүйн асуудал хариуцсан тусгай бүтэц байхгүй. Шаардлагатай үед хяналтын комисс томилон ажиллуулдаг	Хуралдааны дэг зөрчсөн, хүндэтгэх шалтгаангүйгээр удаа дараа хуралдаан тасалсан гишүүдэд сахилгын шийтгэл, торгууль хүлээлгэнэ. Харин авилгатай холбогдсон нь шүүхээр нотлогдсон гишүүний мандатыг хүчингүй болгон шүүхээр ял оногдуулна.

2) ЁС ЗҮЙН ЗАРИМ ТОДОРХОЙ ХЭМ ХЭМЖЭЭНИЙ ТАЛААРХ ЗОХИЦУУЛАЛТ

№	Улс	Сонирхлын зөрчил	Давхар ажил эрхлэлт	Бэлэг дурсгал
1	Австрали	Парламентын гишүүдийн санхүүгийн сонирхлыг зохицуулах акт 1992 он, <i>Members of Parliament (financial interests) Act 1992</i> , Үндсэн хуулийн 44 дүгээрт зүйлд зааснаар депутатууд өөрсдийн ашиг сонирхолд хамаарах асуудлаар санал өгөхийг хориглодог	Депутатууд бүрэн эрхийнхээ хугацаанд өөр ажил алба эрхлэх(гишүүн сайдаас бусад нь), сонгуулийн комисст ажиллах, өөртөө ашиг, орлого олох ямарваа гэрээ хэлцэл хийхийг хориглодог. Парламентын гишүүн нь улсын болон улсын өмчийн оролцоотой компаний захирлаас сайн дураараа огцрох ёстой	500 австрали доллараас дээш үнэтэй бэлэг дурсгалыг албан ёсоор авсан бол, 200 австрали доллараас дээш үнэтэй бэлэг дурсгал албан бус шугамаар авсан бол мэдүүлэх ёстой. Төрөл төрөгсөд, дотны найз нөхдийн өгсөн бэлэг дурсгал албан бус бэлэг дурсгалд хамаарахгүй
2	АНУ	Конгрессын гишүүн албан тушаалын хүрээнд ямар нэг шууд ба шууд бус шан харамж авахыг хориглодог	Конгрессын гишүүн нь Холбооны төрийн байгууллагад ямарваа албан тушаал хаших, өмгөөлөгч зэрэг итгэлцэл хүлээх аливаа мэргэжлийн ажил давхар эрхлэхийг хориглодог. Бизнесийн компани, корпорацийн удирдах болон	Конгрессын гишүүд эрхэлж буй ажил албаны талаар ямар нэг сонирхлын зөрчил үүсгэж болохуйц бэлэг дурсгалын зүйл авахыг хориглодог. Нэг бүрийн үнэ нь 50 доллараас илүүгүй бэлгийг авч болно. Гэхдээ нэг хүнээс

			захирлуудын зөвлөлийн гишүүний урамшуулал, нэмэгдэл, бусад хөлс авах нь хориотой. Бусад нэмэгдэл орлогын нийт хэмжээ гишүүний сарын цалингийн 15 хувиас хэтрэхгүй байх	авсан бэлэг дурсгал нь нийт дүнгээрээ 100 доллараас илүүгүй байх ёстой.
3	Бельги	Парламентын гишүүд өөрийн ашиг сонирхлыг хөндсөн, зөрчилтэй асуудал хэлэлцэхэд хуралдаанд урьдчилан мэдэгдэж уг асуудлаархи санал хураалтад оролцохгүй	Парламентын Дээд, Доод танхимын гишүүд нь төрийн өмчид тулгуурласан улсын корпораци, Үндэсний банк, орон нутгийн хөрөнгө оруулалттай компани, Бельгийн төмөр замын компани зэрэг зарим бие даасан улсын компаний удирдах зөвлөлийн гишүүнээр ажиллаж болохгүй.	Парламентын гишүүн өөрийн эрхэлж буй албан үүргийн дагуу гадаад, дотоодын байгууллага, хувь хүнээс авсан бэлэг дурсгалын зүйлээ үнэн зөв мэдүүлэн бүртгүүлэх үүрэгтэй. Бэлэг дурсгалын зүйлд үнийн дүнгийн хязгаарлалт заасан зүйлгүй байна
4	Их Британи	Фолкетингийн гишүүдийн санхүүгийн сонирхол болон ажил эрхлэлтийн зохицуулалтын тухай дагаж мөрдөх журам 2001 онд батлагдсан. Хувийн аливаа компанид удирдах зөвлөлийн гишүүнээр ажиллаж болохгүй.	Үндэсний банк, санхүүгийн байгууллага, хувь нийлүүлсэн болон хувийн компанид давхар ажил эрхлэхийг хориглодог	Парламентын гишүүн нь өөрийн албан үйл ажиллагаатай нь холбогдуулан өгсөн бэлэг дурсгалын зүйлийн талаархи мэдээллийг бүрэн дүүрэн хийх талаар заасан боловч үнийн дүнгийн доод хэмжээний босгыг тогтоогоогүй байна.
5	Канад	Парламентаар хэлэлцэх асуудал депутатын сонирхлын зөрчил үүсгэж болзошгүй тохиолдолд тухайн депутат энэ тухайгаа хуралдаанд мэдэгдэн хэлэлцүүлэгт оролцохгүй	Парламентын гишүүд зэвсэгт хүчин, цагдаа болон төрийн бусад алба, шүүхийн зарим албан тушаал давхар хашихыг хориглодог	Парламентын гишүүн өөрөө болон түүний гэр бүл эрхэлж буй гишүүний албан тушаалтай холбогдуулан бусдаас авсан 125 фунт стерлингээс дээш үнэтэй бэлэг дурсгал, гишүүний цалингийн 0.5 хувиас дээш үнэтэй урамшил, шагналын тухай заавал мэдүүлнэ.
6	Литва	Сонирхлын зөрчлөөс сэргийлэх болон бүрэн эрхийн хугацаа дууссаны дараахь хөдөлмөр эрхлэлтийн тухай кодекс 1994 он Танхимын тогтоолоор гишүүний ашиг сонирхол хөндсөн аливаа асуудлаар санал өгөхийг хориглодог	Парламентын гишүүн-сайд нь арилжааны компани, санхүүгийн корпорацийн захирал, удирдах бусад албан тушаал болон ҮЭ, мэргэжлийн холбоодын удирдах сонгуульт ажил эрхлэхийг хориглодог. Парламентын гишүүн нь төрийн байгууллагын зарим сонгуульт ажил, шүүгч, орон нутгийн хууль тогтоох байгууллагын гишүүнээр давхар ажиллаж болохгүй	200 канад доллараас дээш үнэтэй бэлэг дурсгал болон бэлэн бус төлбөр тооцооны тухай Ёс зүйн зөвлөхөд мэдэгдэх үүрэгтэй
7	ОХУ	2007 онд батлагдсан Сонирхлын зөрчлийн тухай хуулиар депутат нь ашиг хонжоо олох зорилгоор аливаа бизнесийн үйл ажиллагаанд депутатын нэр, эрх мэдлийг ашиглахыг хориглох, үнэт цаас, эд хөрөнгө олох давуу эрх эдлэх, бусдад давуу байдал олгох үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосон	Депутатын бүрэн эрхийн хугацаанд аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхэлж болохгүй бөгөөд сонгогдохоос өмнө ийм төрлийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг байсан бол түүнийгээ итгэмжлэгдсэн хүний нэр дээр шилжүүлнэ. Депутат байх хугацаандаа хувийн болон улсын компани, аж ахуй эрхлэгчдийн холбооны төлөөлөн удирдах зөвлөл, хяналтын зөвлөлийн гишүүнээр сонгуульт ажил үүрэг хүлээхийг хориглоно	Тодорхой зохицуулагдаагүй

8	Өмнөд Солонгос	Төрийн албаны ёс зүйн тухай хуулиар сонирхлын зөрчлийн тухай асуудлыг зохицуулна. Тухайлбал, хэлэлцэж буй хуулийн төсөлтэй холбоотой асуудлаар өөртөө ашигтай байдал буй болгохыг хориглодог байна	Депутатууд Засгийн газрын зарим албан тушаал, Үндсэн хуулийн шүүхийн шүүгч, орон нутгийн өөрийн удирдлагын байгууллагын нөлөө бүхий гишүүн байх, зэвсэгт хүчин болон улсын компани, хөдөө аж ахуй, загас агнуурын хоршооллын удирдах албан тушаал, сонгуулийн бусад байгууллагад давхар алба хашихыг хориглодог.	Гадаадын иргэн, хуулийн этгээдээс авсан 100.000 воноос дээш үнэтэй бэлэг дурсгал, бэлэн бус төлбөр тооцооны талаар мэдүүлэх үүрэгтэй.
9	Польш	Үндэсний хурлын хуульд сонирхлын зөрчилтэй үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосон байна. Харин сонирхлын зөрчилтэй асуудал хэлэлцэхэд хэрхэн оролцохыг тусгайлан заасан зүйл үгүй	Депутат нь Засгийн газрын гишүүн, Төрийн нарийн бичгийн даргаас бусад албан тушаал, шүүгч, прокурор зэрэг албыг давхар хашихыг хориглодог.	Бэлэг дурсгалын зүйлд ямар нэг хязгаарлалт байхгүй байна
10	Умард Ирланд	Сонирхлын зөрчилтэй гишүүд тухайн асуудал хэлэлцэхэд болон санал хураалтаас өмнө мэдэгдэх үүрэгтэй	Зэвсэгт хүчин, цагдаа болон төрийн зарим албан тушаал, Улсын хянан шалгагч, ерөнхий байцаагч болон шүүгчээр ажиллах хориотой	500 фунтээс дээш үнэтэй бэлэг дурсгалыг мэдүүлнэ. Үүнд гэр бүлийн гишүүд, дотнын найз нөхдийн өгсөн бэлэг дурсгал хамаарахгүй
11	ХБНГУ	Сонирхлын зөрчилтэй аливаа асуудлын талаар хуралдаанаар хэлэлцэхээс өмнө гишүүд заавал урьдчилан мэдэгдэх ёстой бөгөөд гагцхүү үүний дараа тухайн асуудал хэлэлцэх, санал хураалтад оролцож болдог	Бундэстагийн гишүүн нь Холбооны муж улсын сайд, Холбооны хянан шалгах газрын гишүүн, шүүгчид болон Бундесратын гишүүн давхар хашиж болохгүй	Нийт дүнгээр 10.0 мянган маркаас дээш үнэтэй бэлэг дурсгалын талаар заавал мэдүүлнэ.
12	Энэтхэг	Сонирхлын зөрчлийн асуудлаар тусгайлан заасан зүйл үгүй	Зэвсэгт хүчин болон төрийн бусад албан тушаал давхар хашихыг хориглодог	Авилгатай тэмцэх тухай хуульд зааснаар төрийн бүх албан тушаалтан хуульд зааснаас бусад аливаа шан харамж авахыг хориглодог

**ПАРЛАМЕНТ ДАХЬ НАМЫН БҮЛГИЙН ГИШҮҮНИЙ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ ҮНЭЛЭХ
АРГАЧЛАЛЫН САНАЛ**

Бүрдэл	Хамрах хүрээ	Үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Тооцох оноо
1.1.Хууль тогтоох үйл ажиллагаа	Хууль санаачилсан байдал Үүнд: (1) анхдагч хууль; (2) шинэчилсэн найруулга; (3) нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль.	Хуулийн төсөл санаачилж, өргөн мэдүүлсэн тоо Жич: гишүүн өөрийн албан бланкийг ашигласан байх.	Тоо	10%
	Хуулийн төслийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэж батлуулсан байдал	Хуулийн төслийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэх ажлын хэсэг ахалсан тоо	Тоо	
1.2.Хянан шалгах үйл ажиллагаа	Тодорхой асуудлаар шалган судлах, эсхүл хууль тогтоомжийн биелэлтэд хяналт шалгах ажлын хэсэгт ажилласан байдал.	Хянан шалгах ажлын хэсэг ахалсан тоо	Тоо	10%
	Хянан шалгах түр хороог ахлах, гишүүнээр ажилласан байдал.	Хянан шалгах түр хороог даргалсан тоо;	Тоо	
	Асуулга, асуулт тавьсан тоо, хариуг хэлэлцсэн байдал.	Асуулга, асуулт тавьсан тоо, хэлэлцүүлсэн байдал.	Тоо	
	- Нэгдсэн хуралдаанд сонссон мэдээлэл (Тухайлбал, Ерөнхий сайдын мэдээлэл)-тэй холбогдуулан асуулт асууж, үг хэлсэн байдал - Байнгын хорооны хуралдаанд сонссон тайлан, мэдээлэл, илтгэлтэй холбогдуулан асуулт асууж, үг хэлсэн байдал.	Асуулт асууж, үг хэлсэн тоо.	Тоо	
1.3.Ирц	Хуралдаан хүрэлцэн ирсэн байдал Үүнд: (1) нэгдсэн хуралдаан; (2) Байнгын хорооны хуралдаан; (3) дэд хорооны хуралдаан; (4) хянан шалгах түр хорооны хуралдаан; (5) бүлгийн хуралдаан.	Хуралдаанд оролцсон буюу оролцоогүй Үүнд: (1) томилолт (дотоод, гадаад); (2) чөлөөтэй; (3) эмнэлгийн чөлөөтэй; (4) тасалсан; (5) хоцорсон.	Цаг	10%
2.1.Ёс зүй болон ил тод байдал	УИХ-ын гишүүний бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхтэй холбоотой мэдээллийн ил тод байдал.	Ил тод байдлыг хангасан байдал: (1) ашиг сонирхлын зөрчилтэй холбоотой	Тоо	10%

		мэдээлэл; (2) төсөв зарцуулалт, санхүүтэй холбоотой мэдээлэл; (4) хөрөнгө, орлогын мэдүүлэг; (5) албан томилолттой холбоотой мэдээлэл; (6) шагнал, бэлэг дурсгал хүлээн авахтай холбоотой мэдээлэл; (7) УИХ-ын сонгуулийн сурталчилгааны үеэр баримтлах ёс зүйн мэдээлэл.		
2.2.Иргэдийн үнэлгээ	Нийт гишүүдийн суурь рейтинг (хагас жилд тутмын).	- Сонгогчидтой хийсэн уулзалтын тоо; - батлагдсан хууль тогтоомжийг сурталчилсан тоо; - санал хүсэлтийг шийдвэрлэсэн тоо (иргэдийн дуу хоолойг төрийн байгууллагад хүрэх); - үйл ажиллагаа дахь сэтгэл ханамж.	Тоо, хувь	10%
Намын бодлого, эв нэгдлийг хангаж буй байдал				10%
Гадаад харилцаа, хамтын ажиллагаа	- Хоёр орны парламентын бүлэгт ажилласан байдал; - олон улсын арга хэмжээнд оролцсон байдал.	- Хоёр орны парламентын бүлэг ахлах, гишүүнээр ажилласан бүлгийн тоо; - Олон улсын арга хэмжээнд оролцсон, илтгэл тавьсан тоо.	Тоо	10%
				100%
5.1.Хууль тогтоомжийн төсөлд хүний суурь эрх, эрх чөлөө болон нийтийн ашиг сонирхлыг зөрчсөн санал гаргасан байдал	Хууль тогтоомжийн төсөлд хүний суурь эрх, эрх чөлөө болон нийтийн ашиг сонирхлыг зөрчсөн зарчмын зөрүүтэй санал гаргасан байдал.	Зарчмын зөрүүтэй саналын томъёолол гаргасан тоо.	Тоо	Max-10
5.2.Хэрэгт холбогдсон байдал	Улсын ерөнхий прокуророос түүний гэр, албан өрөө, тээврийн хэрэгсэл, биед нь үзлэг, нэгжлэг хийх зөвшөөрөл хүсэж, халдашгүй	Улсын ерөнхий прокуророос УИХ-д ирүүлсэн саналын тоо.	Тоо	Max-10

	байдлыг нь түдгэлзүүлэх тухай санал ирүүлсэн байдал.			
5.3.УИХ-ын гадна болон дотор зохисгүй зан төлөв, үйлдэл гаргасан	<ul style="list-style-type: none"> - МУИХЧХДтХ-д заасан дэг зөрчсөн байдал; - УИХ-ын гишүүний ёс зүйн дүрэм зөрчсөн байдал; - бусад хууль тогтоомж зөрчсөн байдал. 	<ul style="list-style-type: none"> - Хуралдааны дэг зөрчсөн зөрчлийн тоо; - УИХ-ын гишүүний ёс зүйн дүрэм зөрчсөн зөрчлийн тоо; - бусад хууль тогтоомж зөрчсөн зөрчлийн тоо. 	Тоо	Max-10